

Історико-архітектурна реконструкція житлового будинку середньовічного Херсонеса – Херсона

Пархоменко М. В., Снітко І. А.

В дослідженні запропонована авторська реконструкція житлового будинку середньовічного Херсону, здійснена методами комп'ютерного моделювання. За основу для розробки гіпотези графічної реконструкції середньовічного житлового будинку нами був обраний опублікований план кварталу, розташованого у Портовому районі міста. При створенні комп'ютерної моделі була прийнята гіпотеза В. Н. Даниленка в якості відправної точки.

Ключові слова: Херсонес – Херсон, середньовічне, житловий будинок, історико-архітектурна реконструкція.

В останні роки дослідження житла візантійців привертає увагу все більшої кількості науковців [23–28]. Дослідники, що вивчали житло візантійців середньовічного періоду, визначають низку проблем, з якими вони зіткнулися. На відміну від повністю збережених середньовічних будинків у Західній Європі, науковий матеріал, отриманий з розкопок ромейських кварталів, складається переважно з архітектурно-будівельних залишків [28, р. 14]. Серед основних причин поганої збереженості візантійських комплексів в більшості регіонів імперії називають пізніші забудови візантійського часу, сучасне будівництво, руйнування археологічних пам'яток внаслідок більшої уваги дослідників до шарів античного періоду, які перебували під ранньосередньовічними [23, р. 7]. Відзначають дослідники і специфічність інфомації письмових джерел щодо цього питання [23–28]. Якщо ми подекуди й знаходимо в них опис житла, то воно переважно належить заможним верствам населення імперії.

Завдяки цим обставинам Херсонес як археологічна пам'ятка привертає особливу увагу дослідників житлового будівництва Візантії. Слід зазначити, що початковий період його вивчення не був

позначений тими негативними явищами, які були притаманні археологічним розкопкам інших античних полісів, що продовжили своє існування за доби середньовіччя як візантійські провінційні міста (наприклад, Афіни або Корінфу) [23, р. 19]. До цієї ж думки схиляється і дослідник архітектури і мистецтва Мак-Каркодейл [3, с. 37].

З огляду на це можна стверджувати, що дослідження житлового будівництва Херсонеса має велике значення для вивчення цього питання у Візантійській імперії в цілому. Херсонес як провінційне візантійське місто Візантійської імперії дозволяє побачити особливості організації середовища проживання «простих рومیїв», житло яких рідко виділяється під час розкопок таких міст, як Константинополь, Антіохія, Олександрія [23–28].

Проте середньовічному будинку-садибі візантійського Херсона не присвячено жодного монографічного дослідження. У роботі «Раннесредневековый Херсонес» А. Л. Якобсон [21, с. 158] узагальнив археологічні матеріали, отримані впродовж попередніх досліджень Херсонеса Таврійського [7, 16, 20, 21, 22].

Тематичним і хронологічним продовженням праць А. Л. Якобсона є робота А. І. Романчук [7, с. 120]. У ній дослідниця розглядає археологічну ситуацію, пов'язану із херсонеським будинком V–XIII ст. Єдина спеціальна праця «Жилые дома Херсонеса XIII–XIV вв.», присвячена пізньовізантійському будинку-садибі, належить В. Н. Даниленку [8, с. 60–67]. Питання житлових будинків підіймалось в дослідженні Г. Д. Белова [1, с. 224–231; 2] і в праці С. Б. Сорочана [20], А Рабинович, Л.В. Седикової, Р. Ханнеберг [15], Ю.П. Калашник [10], С.Г. Рижова [17], М.В. Пархоменко [14]. Проте реконструкції середньовічного житла провінційного Херсону з використанням сучасних методів комп'ютерного моделювання до цього часу не було виконано.

Графічні реконструкції архітектурно-археологічних об'єктів почали здійснювати впродовж останніх ста років. Методика за цей час зазнала багатьох змін, але все одно цей напрямок досліджень залишається досить складним. Це пов'язано, перш за все, із невисоким ступенем збереженості об'єктів дослідження, відсутністю повної та якісної фіксації під час польових досліджень [3, 5, 11, 12, 18].

Останнім кроком у цій області стало використання сучасних методів комп'ютерного моделювання. Ці методи дозволяють мак-

симально повно презентувати відтворену пам'ятку, а також вести фіксацію об'єкта дослідження з моменту його археологічного розкриття. Останніми роками це було започатковано І. А. Снітко на окремих об'єктах Крима. Така практика дозволяє створювати сучасну базу даних по об'єкту для подальшої роботи з ним спеціалістів різного профілю [19].

Якість та достовірність комп'ютерної моделі залежить від попередніх міждисциплінарних досліджень. Просте оволодіння комп'ютерною графікою не дає змогу виконати повноцінну реконструкцію. Тому на сьогодні в літературі та інтернет-джерелах з'явилося багато прикладів квазі-реконструкцій, що не мають жодного наукового підґрунтя.

Житлова забудова – це найбільш проблематична категорія пам'яток для відновлення їхнього зовнішнього вигляду. Житлові будинки зазвичай мають більш складну будівельну історію, вони зазнавали постійних перебудов. Крім того, маючи в основі якусь традицію, вони не слідували їй настільки чітко, як у культовій архітектурі. Досить велика проблема стоїть з вибором аналогій. Регіони з близькою культурною традицією мають різні кліматичні умови, що знаходить відображення в побудові планувальної структури, технології будівництва.

Для створення методики реконструкції середньовічних будинків Херсонеса ми можемо скористатися доробком С. Д. Крижицького [11-12]. Ним була створена методика реконструкції античних житлових будинків для цього регіону. Традиції античного житлового будівництва продовжували використовувати на цій території і пізніше. Дослідження С. Д. Крижицького можна віднести до архітектурно-археологічного напрямку, методи якого ми і будемо використовувати у своїй роботі [11-12].

Методика виконання графоаналітичної реконструкції з використанням методів комп'ютерного моделювання складається з наступних етапів.

Перший етап включає в себе вивчення об'єкта реконструкції. Для цього проводиться комплексне натурне дослідження з фотофіксацією та обмірами. Також вивчаються архівні та літературні джерела: звіти про розкопки, публікації результатів археологічних досліджень, роботи попередніх дослідників по цьому об'єкту [19, с. 76].

На другому етапі встановлюються критерії відбору джерел, які необхідно залучити до виконання реконструкції. Здійснюється

вибір аналогів та їх критичний аналіз. Вивчається літературна традиція. Співставлення отриманих результатів дає можливість визначити основні планувальні та об'ємно-просторові характеристики пам'ятки та перейти до наступного етапу [19, с. 77].

Наступний етап складається з побудови базової комп'ютерної моделі. Для цього можливе застосування різних графічних пакетів, кожний з яких має свої переваги. На даному етапі нами була використана програма ArchiCad 16. Вона дозволяє відтворити загальну структуру об'єкта для подальшого уточнення та верифікації.

За основу для розробки гіпотези графічної реконструкції середньовічного житлового будинку нами був обраний опублікований план кварталу, складений за матеріалами археологічних досліджень, а також описи зі звітів про розкопки.

Квартал розташований у Портовому районі міста, на II поздовжній вулиці, біля оборонних стін. Він повністю відображає характер типової житлової забудови цього часу. Квартал був досліджений у 1963–1964 роках. Було отримано достатньо матеріалу для відновлення обліку житлової забудови [7-9].

Планувальна структура Херсонеса була закладена ще в античні часи. Тому в період середньовіччя змінювалась лише внутрішня забудова кварталів. Садиби частіше всього були менші за розмірами. Виняток становлять садиби з виробничими комплексами (додаток 1)

В кварталі нами була виділена окрема садиба, визначено її функціональне зонування, призначення окремих приміщень, поверховість. Приміщення господарського призначення мають один поверх (виробничі приміщення, хліви, тощо), або можуть бути розташовані на першому поверсі двоповерхового будинку.

У садибі невеликий житловий будинок розташований вздовж вулиці і виходить на неї фасадом. Будинок був двоповерховим. Це підтверджується товщиною стін, характером кладки, знахідками фрагментованих карнизних каменів. Нижній поверх будинку складався з двох приміщень та вузького коридору, що вів у двір. Верхній традиційно займали житлові приміщення.

За результатами археологічних досліджень В. Н. Даниленком був запропонований варіант реконструкції цієї садиби [8, с. 62, мал. 3] (додаток 2).

При створенні комп'ютерної моделі в якості відправної точки була прийнята гіпотеза В. Н. Даниленка. За допомогою наведеної

вище методики нами запропонований варіант реконструкції садиби. Гіпотеза представлена у вигляді 3D-моделі (додаток 3).

Сучасні комп'ютерні технології дозволяють створювати моделі об'єктів, на базі яких можливе подальше проведення дослідження. Базова модель відтворює загальні характеристики об'єкту, що будуються на археологічному матеріалі і польовій графічній документації. Модель відображає об'ємно-просторову побудову, планування, загальне конструктивне рішення, використані будівельні та оздоблювальні матеріали. При роботі з аналогами ми можемо доповнювати цю модель деталями, коригувати рішення окремих конструктивних елементів для відтворення повноцінної уяви про будівлю.

Примечания

1. *Белов Г. Д.* К изучению экономики и быта позднесредневекового Херсонеса / Г. Д. Белов // Советская археология. – 1955. – № 29. – С. 251–281.
2. *Белов Г. Д.* Отчет о раскопках Херсонеса в 1931 г. // Архив НЗХТ. – Дело № 323. *Якобсон А. Л.* Раннесредневековый Херсонес / А. Л. Якобсон // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1959. – № 63. – С. 282–299.
3. *Бертье-Делагард А. Л.* Древности Южной России. Раскопки Херсонеса / А. Л. Бертье-Делагард // Материалы по археологии России. – СПб., 1893. – № 12.
4. *Блаватский В. Д.* Античная полевая археология / В. Д. Блаватский. – М.: Наука, 1967. – 208 с.
5. *Буйских А. В.* Жилые дома на северном берегу Херсонеса / А. В. Буйских // Херсонесский сборник. – 1999. – Вып. 10. – 1999. – С. 23–40.
6. *Голофаст Л. А., Рыжов С. Г.* Раскопки квартала X в северном районе Херсонеса / Л. А. Голофаст, С. Г. Рыжов // МАИЭТ. – 2003. – Вып. X. – С. 182–260.
7. *Даниленко В. Н.* Некоторые итоги раскопок Херсонеса Таврического / В. Н. Даниленко // Ученые записки Пермского университета. – 1966. – № 143. – С. 70–80.

8. *Даниленко В. Н.* Жилые дома Херсонеса XIII–XIV вв. / В. Н. Даниленко // Архитектурно-археологические исследования в Крыму. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 60–70.
9. *Кадеев В. И., Романчук А. И.* Раскопки в портовом квартале Херсонеса / В. И. Кадеев, А. И. Романчук // АО. – 1971. – М., 1972. – С. 373.
10. *Калашник Ю.П.* Средневиковой дом в XX квартале Херсонеса (раскопки 1982-1988 гг.) // Итоги археологических экспедиций Государственного Эрмитажа. – Л., 1989.
11. *Крижицький С. Д.* Деякі питання методики реконструкції житлових будинків Північного Причорномор'я елліністичної епохи / С. Д. Крижицький // Археологія. – 1971. – № 1. – С. 56–68.
12. *Крыжицкий С. Д.* Жилые дома античных городов Северного Причерноморья (VI в. до н. э. – IV в. н. э.) / С. Д. Крыжицкий. – К.: Наук. думка, 1982. – 166 с.
13. *Мак-Каркадейл Ч.* Убранство жилого интерьера от античности до наших дней / Ч. Мак-Каркадейл. – М.: Искусство, 1990. – 245 с.
14. *Пархоменко М.В.* О структуре жилого дома Херсонеса – Херсона (IV–IX вв.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. Молоді вчені. – Харків, 2009. Вип. 12. – С.37 – 45.
15. *Рабиновиц А, Седикова Л.В., Ханнеберг Р.* Повседневная жизнь провинциального византийского города в поздневизантийский период: междисциплинарное исследование в южном районе Херсонеса / А Рабиновиц, Л. СедиковаВ., Р. Ханнеберг // Материалы по археологии истории и этнографии Таврии. – Вып. 15. – Севастополь, 2009.
16. *Романчук А. И.* Очерки истории и археологии византийского Херсона / А. И. Романчук. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 266 с., 120 рис.
17. *Рыжев С.Г.* Средневиковые жилые кварталы X–XIII вв. В Северном районе Херсонеса // МАИЭТ. 2001. Вып. VIII.
18. *Снитко И. А.* Методика реконструкции архитектурных объектов в археологии / И. А. Снитко // Научный Интернет журнал Happy Pills. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://happy-pills.org/2012/10/voprosu-metodiki-rekonstrukcii-arhitekturnyh-obektov-arheologii-unificirovannyj-katalog-jelementov-uzlov.html> Доступ: 30.11.2016.
19. *Снітко І. А.* Методика реконструкції античного міста (на прикладі Херсонеса Таврійського): дис... канд. архітектури: 18.00.01 / І. А. Снітко // Харківський держ. технічний ун-т будівництва та архітектури. – Х., 2005.

20. Сорочан С. Б. Византийский Херсон (вторая половина VI – первая половина X вв.). Очерки истории и культуры / С. Б. Сорочан. – Харьков: Майдан, 2005. – Ч. 1–2. – 1648 с.
21. Якобсон А. Л. Раннесредневековый Херсонес / А. Л. Якобсон // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1959. – № 63. – С. 282–299.
22. Якобсон А. Л. Крым в средние века / А. Л. Якобсон. – М.: Наука, 1973. – 240 с.
23. Bouras Ch. Houses in Byzantium / Ch. Bouras // ΔΧΑΕ. 11. – 1983. – Περ. 4. – Σ. 1–26.
24. Brenk B. Die Christianisierung der spätrömischen Welt: Stadt, Land, Haus, Kirche und Kloster in frühchristlicher Zeit / B. Brenk. – Wiesbaden, 2003. – 240 S.
25. Garnett I. The Story of Gycia / I. Garnett // The English Historical Review. – 1897. – Vol. 12. – P. 102–103.
26. Orlandos A. S. Quelques notes complementaires sur les maisons Paleologuiens de Mistra. – Venise, 1971. – P. 75–82, pl. I–XXII.
27. Patlagean E. Pauvreté économique et pauvreté sociale a Byzance. 4e – 7e siècles / E. Patlagean. – Paris; La Haye: Mouton, 1977. – XII, 483 p.
28. Saradi H. *The Byzantine City in the Sixth Century: Literary Images and Historical Reality* / H. Saradi. – Athens, 2006. – 312 p.

Пархоменко М. В. Снітко І. А. Історико-архітектурна реконструкція житлового будинку середньовічного Херсонеса-Херсона

В дослідженні запропонована авторська реконструкція житлового будинку середньовічного Херсону, здійснена методами комп'ютерного моделювання. За основу для розробки гіпотези графічної реконструкції середньовічного житлового будинку нами був обраний опублікований план кварталу, розташованого у Портовому районі міста. При створенні комп'ютерної моделі була прийнята гіпотеза В. Н. Даниленка в якості відправної точки.

Ключові слова: Херсонес – Херсон, середньовіччя, житловий будинок, історико-архітектурна реконструкція.

Parkhomenko M. Snitko I. The historical-architectural reconstruction of medieval Chersonese-Kherson residential house.

The research proposes an author reconstruction of a residential house in medieval Kherson that was made with implementation of computer modelling methods. The published plan of the quarter situated in the Port area of the city was chosen as the basis for the development of the hypotheses of a medieval residential house graphic reconstruction. The hypothesis of V.N. Danylenko was chosen as a starting point during the creation of a computer model.

The Keywords: Chersonese-Kherson, The historical-architectural reconstruction, residential house.

Додаток 1.

План городища Херсонеса Таврійського.

Додаток 2.

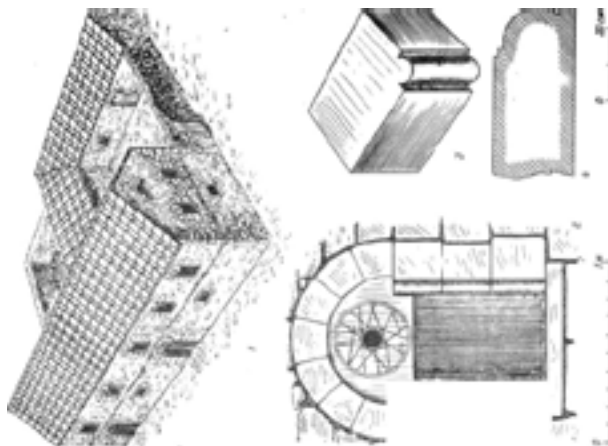
Середньовічні садиби

на розі другої поздовжньої і п'ятнадцятої поперечної вулиць.

1 – загальний вигляд. Реконструкція, 2 – реконструкція віконного

прорізу; 3,4 – блоки з витесаними на кутах колонками (за

В. Н. Даниленком).

Додаток 3.

*3D реконструкція середньовічної садиби
на розі другої поздовжньої і п'ятнадцятої поперечної вулиць Херсонеса
засобами ArchiCad 16 (Реконструкція автора)*

